

Aleksander Vardi „Otepää maastik“ – 75 aastaks pagen- datud pallaslane

Tekst Reet Mark — Foto Alan Proosa

1939. aasta 3. septembril avati suure pidulikkusega Vanemuise uuendatud teatrimaja. 1906. aastal Armas Lindgreni loodud juugendstiilis hoone kujundati Arnold Matteuse poolt väga õnnestunult ümber.

Mõndagi vaatlejat on mõningal määral häirinud noorendatud Vanemuise ehitusstiili ebaühtlus vana hoone osadega. Kui see erinevus pole arhitekt Arnold Matteuse teadliku taotluse tulemus, siis peab seda rohkem imetlevalt hindama, millise vaistliku teravusega on temagi tabanud ajajärgu vaimu. Lindgreni Vanemuine kerkis rahvusliku romantika hämarate tulevikuideede ja peidetud ihade sümbolina, Matteuse looming aga reaalseksaanud ning nagu endastmõistetavaks muutunud oma vabariigi tõsielu taustal. Nädal Pildis 1939 nr 22

Tähtsaima uuendusena valmis moodne teatrisaal ning vanast teatrisaalist sai kontserdisaal. Selle fuajeesse, kus trepiotstel juba seisid August Weizenbergi skulptuurid „Koit“ ja „Hämarik“, telliti Tartu maavalitsuse algatusel kaks pannood. Tellimused hiigelsuurtele maalidele (3x5 m) anti Villem Ormissonile ning Aleksander Bergmanile (alates 1940. aastast Vardi). Mõlemad kujutasid Otepää maastikku – Ormisson Pühajärve, Vardi viljalõikust maastikul.

Maalid valmisid 1939. aasta aprillist augustini ning olid väga head. See, et pannoosid valiti tegema just need kunstnikud, on vägagi arusaadav, sest mõlema puhul saab sel perioodil kõneleda loomingulisest kõrghetkest. Eriti silmapaistev oli Vardi, kes pärast 1937. aastal Pariisis viibimist oli jõudnud ühe oma ilusaima ning võimsama loomeperioodini. Ilmselt mängis tema valimise puhul rolli ka 1938. aastal valminud EÜS-i hiigelsuur kolmikmaal „Kalevipoja õhtud“, „Lipu õnnistamine“ ja „Vabadussõtta minek“.

1934. aastal oli Aleksander Vardi kutsutud Pallasesse õppejõuks. 1938. aastal asus ta samas juhatama kostüümimaali ateljeed, seal õpetati kompositsioonimaali – tegevuses inimeste kujutamist. Maalilise koloriidiga figuurimaal sai hiljem peamiseks Pallase koolkonna tunnuseks. Vardi tookordsed pildid olid kõike seda – glamuursed, päikesest ja värvirõõmust säravad hilisimpressionismi tippnäited.

1939. ja 1940. aastal Tallinna Kunstihoones ja Tartus Pallasest toimunud kuue kunstniku ühisnäituse saatesõnas avas Sten Karling Vardi loomingulisi otsinguid: /.../ „Atmosfääri, maastikku, figuure tunnetab Bergman niioelda kosmilise tervikuna; aktides asub sensuaalsus

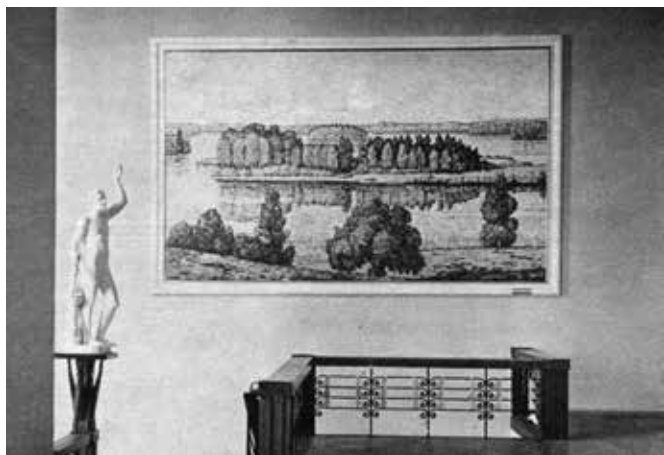
Pannoo restaureerisid Merike Kallas, Kristjan Müil, Kristina Ribelus, Kaisa Milsaar H&M Restuudiost ja Eesti Kunstiakadeemiast.

Pannoo taastamist toetasid Svetlana ja Andrei Sõritsa, Lea ja Verni Loodmaa, Kadri ja Alar Kroodo, Endla ja Peep Pree, Kersti ja Neinar Seli, Kristina ja Veljo Ipits, Maigi ja Jüri Külvik.

juba sublimeeritud pinnal. Bergmani kunstis leidub lainetavat rütmi, valgusejaotust, mis mõnikord meenutab baroki maalikunsti. See kehtib väga hästi paari seinamaali kohta Eesti Üliõpilaste Seltsi majas Tartus, nende peaaegu rembrandtliku heletumedusega ja võimsa lõunaeeesti maastiku kohta, mille ta äsja lõpetas Vanemuisele. Kui hingestus ja dünaamika Bergmani maalil ühendab tema kunsti barokkiga, siis on ta oma valguseküllase koloriidi, oma lüürilise tooni ja oma närviliselt tundeliku faktuuriga üks tähtsamaid moodsa maaliliku käsitluse esindajaid.“

Aleksander Vardi neljast teadaolevast pannoost on Vanemuise oma kahtlemata kõige õnnestunum. Kümme aastat enne EÜS-i pannoo loomist, 1929. aastal, võitis ta ka Kujutava Kunsti Sihtkapitali Valitsuse poolt korraldatud ideekavandite võistluse, mis soovis saada pannood Tallinna jaamahoonde kaunistamiseks. Võidutööst „Suvi“ on säilinud mustvalge kujutis, kuid kas pannoo tegemiseks üldse läks, pole kindel.

Vanemuisele loodud „Otepää maastikul“ avaneb üle esiplaanil olevate põõsaste vaade bruegellikule viljakoristusstseenile, tagaplaanil Pühajärv. Vardi oleks justkui läinud maalima Ormissoni „istumiskohast“ hulga maad tahapoole ja kõrgemale – toonud sisse laiemat panoraami. Kui aga silmitseda tagaplaanil võluvalt hajuvat järve maastikku, siis võib Ormissoni saare ära tunda. Hoolimata sellest, et kujutatakse viljakoristust, mõjub kogu pilt pigem maastikuna – inimesed on loomulikud looduse elemendid ning ülistatakse rohkem viljakat põldu kui tehtavat tööd. Imetletav on teose koloriit – Vardile tolleks ajaks iseloomulikuks saanud kuldne. Sama meisterlikult nagu Ormisson suutis suurde pilti sisse tuua talle nii omase õhu ja vee värviluse, on Vardi suurel pinnal osanud kogu oma värvisära allutada tumekuldsele toonile. Maal on teisest teemast hoolimata väga pidulik.

V. Ormisson Pühajärv 1939

A. Vardi Otepää maastik 1939

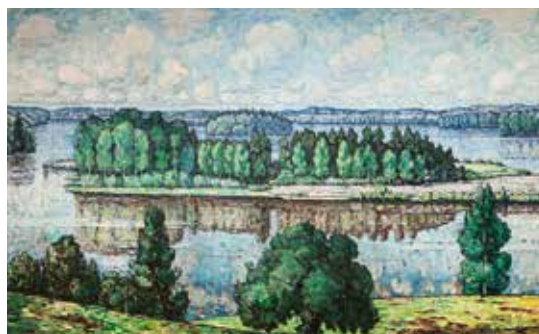
Fotod: Nädal Pildis nr 22, 1939. TÜ Raamatukogu fond

Ilmselt oli põnev alustada jalutamist Ormissoni veidi saladusliku filosoofilise järvevaate eest ning jõuda teisel pool koridori ajas ja ruumis edasi kupp-suve maisesse rahulikkusse meeleollu.

Hiiglamaale sai nautida kuni 1944. aastani. Pärast sakslaste lahkumist asuti teatrit evakueerima. Teatrikunstnik Voldemar Peil keeras maalid, mis olid kaasavõtmiseks liiga suured, ümber dekoratsioonisamba rulli ja peitis teatritruua jee trepialusesse koristusvahendite ruumi. Kuigi maja kannatas tulekahjus, maalid säilisid ning anti sõja lõpul üle Tartu Kunstimuseumile. Sõja-järgsetel rasketel aegadel, kui mõlemad kunstnikud kuulutati kodanlikeks formalistideks (Ormisson tegi 1941. aastal eneseta-pu), ei tulnud kellelegi pähe maale näidata. Seda enam, et need olid ju ka raamita lõuendid.

Vardi teed ristusid Vanemuisega taas 1951. aastal. Selleks ajaks oli ta Tartu Kunstiinstituudist vallandatud ja ENSV Kunstnike Liidu nimekirjast madala kvalifikatsiooni tõttu kustutatud. Ka tema 1947. aastal koos Elmar Kitse ja Johannes Võerahansuga maalitud kolmikpanno Teaduste Akadeemia majja (praegune Kaitsekolledž Riia mäel) oli maha võetud. Vanemuises töötas Aleksander Vardi alul lavatöölisena ja hiljem dekoratsioonimaali-jana kuni 1957. aastani. Pärast seda algas ta loomingus uus tõus.

Alles 1992. aastal, Villem Ormissoni 100. sünniaastapäeva näituse puhul, keerati kaua kogus seisnud rull Vanemuisest pärit maalidega lahti. Selgus, et Ormissoni maal on õnneks eksponeeritav, Vardi oma aga vajab restaureerimist ja jäi oma aega ootama. Kummalisel kombel on nii enne kui ka pärast 1992. aastat avalikkuse ees mainitud ainult Ormissoni pannood. Erialakirjanduses Vardi teosest peaaegu ei räägita. Fotod sellest – loomulikult mustvalged – on olemas ainult ennesõjaaegsetes ajakirjades ja peale sõda on pannood näinud üldse ehk kümme-kond inimest. Nüüd, Vanemuise 150. hooajal, tuleb teater aga välja ühe üle aastate suurima kunstiajaloolise üllatusega – Vardi vastsetel restaureeritud „Otepää maastik“, mille olemasolust kuni tänase päevani teadsid vähesed. Villem Ormissoni ja Aleksander Vardi teosed on nüüdsest mõlemad tagasi kodus, tõsi – mitte küll täpselt samas hoones. Ajaloo ja saatuse tahtel on mõlemad teosed endiselt olemas ning ripuvad teatrimaja seinal uhke osana Vanemuise 150-aastasest ajaloo.

Ave Svarts, Vanemuise turundusjuht:

Kirjutasime 148. hooaja Rambis ülevaateloo Villem Ormissoni pannood „Pühajärv“. Oli teada, et maalil on huvitav saatuse, aga kuidas just see, igas mõttes suur teos, sõjatulest puutumata jäi – oli see ju eksponeeritud sõjas hävinud Vanemuise teatrimajas? Lugu sai Rambis tarvis valmis ja lugejad maali ning autoriga tublisti tuttavamaks.

Selle põneva loo taustal jäi minu tähelepanu köitma üks fraas: „Vardi veidi suuremaid kahjustusi saanud maal ootab Tartu Kunstimuseumis veel oma aega.“ See, et alles on ka teine Vanemuise teatris asunud pannood, oli teada ainult mõnele inimesele – neile valituile, kes Ormissoni 1992. aasta juubelinäitust korraldades keerasid Kunstimuseumi hoidlas lahti rulli, milles nii Ormissoni kui Vardi tööd olid sõja jalust päästetud. Ühtki dokumenti, arhiivikannet või üleandmis-akti nende maalide kohta ei ole. See pole ka eriline ime, arvestades aega, mil need muuseumi hoidlasse sattusid. Kunstimuseumi hoidlate olukord ei lubanud viimase ajani isegi põhjalikku uurimistööd läbi viia. Ajad aga muutusid ning kui Kunstimuseum kolis oma varad ERMi uutesse hoidlatesse, sai kinnitust fakt, et töö on alles. Edasiseks oli tarvis ainult head tahet ja lahkeid toetajaid. Tulemus – taastatud pannood – on alates 2019. aasta 6. septembrist taas kõigile imetlemiseks Vanemuise suures majas.